

*Доценко О. Л.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Київського університету імені Бориса Грінченка*

ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ТЕРМІНОЗНАВСТВА В СУЧАСНОМУ ЗАКОНОТВОРЧОМУ ПРОЦЕСІ

Наявність мовних засобів, придатних для закріплення правових норм існування суспільства, – одна з основних ознак будь-якої літературної мови. Україна як держава з тисячолітньою історією має дуже давні традиції законотворення, закріплення правових і господарських стосунків між громадянами держави, що зафіксовані у документах різних жанрів засобами давньоукраїнської, староукраїнської, а згодом української літературної мови.

Юридичний ярус української мови сформований, як свідчить академік В. В. Німчук, ще до поширення на території нашої держави кириличного письма: «Відносно унормована спільнослов'янська суспільно-державна й юридична термінологія, яка вживається досить послідовно в усіх текстах, створених у старожитній державі, та вводиться більш чи менш послідовно навіть у старослов'янські конфесійні (у тому числі євангельські) тексти, свідчить про існування на землях східних слов'ян писемно-літературної традиції ще до офіційної християнізації» [2].

Планомірна робота з унормування та систематизації української правничої термінології ведеться з середини ХІХ ст. і до наших днів. Однак одна справа – мати традиції, зовсім інша – їх послідовно втілювати, розвивати. В Україні, на жаль, термінологічна робота в галузі юриспруденції має здебільшого теоретичний характер і не завжди береться до уваги практика, зокрема законодавцями. Отже, спробуємо проаналізувати, чи використовує сучасний законодавець хоча б недавні напрацювання висококваліфікованих фахівців-термінознавців.

19 квітня 1996 р. рішенням № 7 Української комісії з питань правничої термінології затверджений Акт термінологічно-мовної експертизи проекту Конституції України. Цей документ, як зазначав відповідальний секретар комісії Ю. Є. Зайцев, став засобом затвердження термінологічних нормативів [1, с. 78] і, беззаперечно, містить ґрунтовні рекомендації щодо використання у текстах нормативно-правових актів термінологічних одиниць. Тож, чи дослухалися до рекомендацій провідних спеціалістів у галузі юридичного термінознавства творці, наприклад, Кримінального процесуального кодексу України, ухваленого 13 квітня 2012 р.?

Акт термінологічно-мовної експертизи проекту Конституції України пропонує диференціювати вживання лексем *визначати* і *встановлювати* в усьому тексті Основного Закону: термін *встановлювати* рекомендовано використовувати щодо явищ і понять, які мають чітко окреслені межі, склад, обсяг тощо (напр., *встановлювати розмір винагороди, встановлювати екологічні стандарти* тощо), а термін *визначати* – щодо явищ і понять, які

мають більш загальний характер (напр., визначати права та свободи людини, визначати принципи тощо). Отже, регламентації стосуються семантики другого актанта (пацієнса) синтаксичної конструкції або агенса пасивних дієслів. Чіткість регламентації зумовила її дотримання у цілому в тексті Кодексу, напр.: *Для забезпечення виконання сторонами кримінального провадження вимог розумного строку слідчий суддя, суд має право встановлювати процесуальні строки у межах граничного строку, передбаченого цим Кодексом, з урахуванням обставин, встановлених під час відповідного кримінального провадження* (ст. 114 КПК). Однак уже в наступній статті в аналогічному контексті чомусь використовується інша лексема, напр.: *Строки, встановлені цим Кодексом, обчислюються годинами, днями і місяцями. Строки можуть визначатися вказівкою на подію* (ст. 115 КПК). Натомість вживання слова *визначати* у значенні «виділяти, призначати кого- або що-небудь для якоїсь мети» [3, с. 620] є, незважаючи на певну семантичну розмитість, доречним у ст. 39 КПК: *Керівник органу досудового розслідування уповноважений: 1) визначати слідчого (слідчих) (пацієнс), який здійснюватиме досудове розслідування (вказівка на мету дії пацієнса), а у випадках здійснення досудового розслідування слідчою групою – визначати старшого слідчої групи (пацієнс), який керуватиме діями інших слідчих (вказівка на мету дії пацієнса).*

Слушною є рекомендація термінологів уживати, коли йдеться про формування персонального складу певного колегіального органу (в Акті – Кабінету Міністрів України), слів *формувати / новосформований*, а не *утворювати / новоутворений*. Натомість у ст. 34 КПК читаємо: *1. Кримінальне провадження передається на розгляд іншого суду, якщо... 2) після задоволення відводів (самовідводів) чи в інших випадках неможливо утворити новий склад суду для судового розгляду.*

Досі трапляються помилки у вживанні законотворцями слів *строк* і *термін*, незважаючи на досить чітке їх визначення в тексті Акта («часові категорії, що позначаються термінами *строк* і *термін*, чітко розмежовуються, а саме: *строк* – певний відрізок часу, *термін* – певний момент у часі»). Щоправда, слід визнати: у більшості статей нового КПК, особливо в тих, де розрізнення понять *строк* і *термін* є принциповим і визначає зміст норми права, ці терміни вжиті правильно. Так, відповідає нормативному їх використанню у главі 7 КПК «Процесуальні строки», ст. 113 якої визначено: *Процесуальні строки – це встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії.* Однак у ст. 301 читаємо: *Прокурор зобов'язаний до спливу тридцятиденного терміну після повідомлення особі про підозру здійснити одну із зазначених дій.* Тридцять днів – це проміжок часу, а не певний момент у часі, відповідно, тут слід вживати лексему *строк*, так само, як і в ст. 35 КПК: *Визначення судді (запасного судді, слідчого судді) або колегії суддів для конкретного судового провадження здійснюється автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідних матеріалів, скарги, клопотання, заяви чи іншого процесуального документа за принципом*

вірогідності, який враховує... перебування суддів у відпустці, на лікарняному, у відрядженні та закінчення терміну їх повноважень.

Досі рясніє сучасне законодавство і недолугим русизмом *тягне за собою*, замість якого слушно радять вживати має наслідком, напр.: *Незастосування технічних засобів фіксування кримінального провадження у випадках, якщо воно є обов'язковим, тягне за собою недійсність відповідної процесуальної дії* (ст. 107 КПК); *Слідчий чи прокурор можуть самотійно скасувати рішення, передбачені пунктами 1, 2, 5 і 6 частини першої статті 303 цього Кодексу, припинити дію чи бездіяльність, які оскаржуються, що тягне за собою закриття провадження за скаргою*. (ст. 305 КПК). Таке вживання важко виправдати, оскільки законодавець знає правильний варіант слововживання і використовує його, наприклад, у ст. 35: *Несанкціоноване втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду має наслідком відповідальність, установлену законом*.

Так само знає законотворець і про те, що конструкцію у **випадку** слід «вживати щодо явищ, які мають системний, спланований чи явно очікуваний характер (напр., у випадку, передбаченому Конституцією); у **разі** – щодо явищ, які стосуються відхилення від норми, мають стихійний, незапланований характер (напр., у разі вчинення злочину)» (Акт термінологічно-мовної експертизи проекту Конституції України), оскільки здебільшого у КПК ці лексеми використані правильно з урахуванням контексту, напр.: *Підозрюваний, обвинувачений має право... 7) у разі затримання або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою – на негайне повідомлення членів сім'ї, близьких родичів чи інших осіб про затримання і місце свого перебування згідно з положеннями статті 213 цього Кодексу (ст. 42); Прокурор... уповноважений: приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом (ст. 36). Причому прийменникова сполука у разі часто використовується у конструкціях у разі якщо, напр.: У разі якщо норми цього Кодексу суперечать міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України (ст. 9). Однак трапляються й поодинокі приклади неправильної реалізації вищенаведеної норми, зокрема використання у контекстах з негативним значенням конструкції у випадку замість у разі: *Прокурор... уповноважений... ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування* (ст. 36).*

Кримінальний процесуальний кодекс України рясніє порушеннями не лише лексичних норм, тому наше дослідження буде продовжене.

Отже, Україна має вагомі уніфікаційні та стандартизаційні напрацювання у галузі юридичного термінознавства, які, на жаль, законодавцем використовуються непослідовно, а норми мови часто просто ігноруються.

Будемо сподіватися, що ситуація зміниться з початком роботи Верховної Ради України нового скликання.

Список використаних джерел

1. Зайцев Ю. Є. Деякі питання стратегії та методики термінологічних робіт у період кодифікації українського законодавства / Ю. Є. Зайцев // Українське право. – 1996. – № 1. – С. 76-78.
2. Німчук В. В. Літературні мови Київської Русі Історія української культури [Електронний ресурс] / В. В. Німчук. – Режим доступу до журн.: <http://litopys.org.ua/istkul/ikult08.htm>.
3. Словник української мови / гол. ред. кол. І. К. Білодід. – Т. 7. – К.: Наук. думка, 1976. – 724 с.

Дуцjak I. З.,

*доктор філософських наук, кандидат технічних наук,
завідувач кафедри історії України та етнокомунікацій
Національного університету «Львівська політехніка»*

АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ДЕФІНІЦІЙ КЛЮЧОВИХ ПОНЯТЬ ТЕРМІНОСИСТЕМИ «КУЛЬТУРА»

Однією з умов ефективного правового регулювання відносин у будь-якій галузі діяльності є висока якість законодавчих актів. Водночас, складовою якості законодавчих актів є якість законодавчих дефініцій. Адже якість згаданих дефініцій є однією з умов досягнення цілей законодавчого регулювання. Зважаючи на зазначене, тема дослідження належить до актуальних проблем сучасної юридичної техніки.

Починаючи з другої половини ХІХ століття, коли було започатковано таку галузь знань, як юридична техніка, і до теперішнього часу кількість публікацій у цій галузі постійно зростає. Зокрема, протягом останніх десятиліть стрімко зросла кількість досліджень в одному з розділів цієї науки – в теорії правничих дефініцій. Головною проблематикою цих досліджень є статус та функції правничих дефініцій, їх класифікування, правила формулювання та розміщення в нормативному акті, види помилок у дефініціях. Дослідники зафіксували той факт, що правничі, і зокрема законодавчі, дефініції мають багато недоліків, у тому числі порушень правил логіки щодо формулювання дефініцій. Тому важливо отримати знання про головні джерела недосконалості правничих дефініцій. Отримавши відповідь на це питання, можна буде розробити раціональний план заходів щодо підвищення якості згаданих дефініцій.

Очевидно, що є різні джерела недосконалості дефініцій, це, скажімо, недостатній ступінь розробленості самої теорії дефініцій, недостатнє володіння цими знаннями тих, хто бере участь у нормотворчій діяльності та ін. Для глибшого аналізу цієї проблеми проаналізуємо законодавчі дефініції категорій однієї з галузей людської діяльності, для прикладу, галузі *культура*. (До категорій віднесемо ті поняття, які належать до головних у певному законі; цим